

VIG DÁVID

Veszélyes bűnelkövetők a büntetés-végrehajtásban

Mely bűnelkövetők a veszélyesek? Milyen tendenciák jellemzik a veszélyes bűnelkövetőkkel kapcsolatos kriminálpolitikát? Milyen problémát jelentenek a büntető igazságszolgáltatásnak a veszélyes visszaesők? Ilyen és ehhez hasonló kérdésekre keresték a választ a Pécsi Tudományegyetem és a freiburgi Max-Planck Intézet által szervezett harmadik kriminológiai nyári egyetem résztvevői.¹ Ez a beszámoló lehetőséget ad a harminc fiatal német, magyar, horvát, cseh és grúz büntetőjogász, valamint kriminológus egyhetes tanácskozásán kialakult álláspontok ismertetésére és továbbgondolására is.

Kik a veszélyesek?

A veszélyes, vagy más megközelítésben úgynevezett „megrögzött”, illetve „hajlamos” bűnelkövetőket nem a közelmúltban fedezte fel a kriminológia. Franz von Liszt *Marburgi Programja* is külön foglalkozott már az általa javíthatatlanoknak nevezettekkel. Liszt azokat az elkövetőket tartotta ilyeneknek, akiket a büntetés nem rettent el a további elkövetéstől, valamint akikre a büntetés nincs jótékony, javító hatással.² A hazai jogalkotás – illeszkedve a nemzetközi fejleményekhez és a korabeli tudományosságban uralkodó nézetekhez – az 1928. évi X. törvénnyel vezette be a szigorított dologházat, és így tette meg az első célzott lépést a büntetőjog-alkotás szintjén a megrögzött bűntettesek határozatlan ideig tartó ártalmatlanításáért.

Általános indokolása szerint a törvény fő célja az igazságszolgáltatás felgyorsítása volt, ezzel kapcsolatban valóban számos rendelkezést tartalmazott. E mögé a nemes cél mögé „bújtatva” jelenik meg a megrögzött bűntettesek ártalmatlanításának igénye. A törvényalkotásra a büntetőügyek „összegyülemlése” miatt volt szükség. Konkrétan: az okok között az is szerepel, hogy amellet, hogy a hivatászerű vagy keresetszerű bűntettesek az igazságügyi hatóságokra is „töméntelen sok munkát rónak”, mellesleg „mérhetetlen bajt, kárt és szenvedést okoznak a tisztességes, munkás és törvénytisztelő társadalomnak”. Az indokolásban az igazságügy-miniszter kifejtette, hogy a „megrögzött bűntettesekkel szemben a büntető igaz-

¹ Dritter Kriminologischer Sommerkurs. Pécs, 2010. június 6–11.

² Franz von, Liszt (1882/83): Der Zweckgedanke im Strafrecht. Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin, 2002

VIG DÁVID

Veszélyes bűnelkövetők a büntetés-végrehajtásban

ságszolgáltatásnak az első és főhivatása nem az, hogy az adott eset tárgyi súlyával s az elkövető alanyi bűnösségével arányban álló határozott tartamú büntetést szabjon ki, hanem az, hogy az ily büntetéssel szemben a bíróság oly büntetést alkalmazhasson, amely ártalmatlanná tételükre, s így velük szemben a társadalom megvédésére alkalmas”.³ A képviselőház igazságügyi bizottsága 1927 novemberére elkészítette a törvényjavaslatról szóló jelentését, e szerint „legfőbb ideje, hogy az ellen a 800-1000 szokásos, üzletszerű bűnös ellen, kik a társadalom állandó veszélyét jelentik, hathatós biztonsági intézkedésekkel védekezzünk. [...] Ha egyszer ezt a 800-1000 üzletszerű bűnöst kiemeljük a bűnözők világából, egyszerre megváltozik a képe a zsebtolvajlásoknak, betöréses lopásoknak, üzletszerű orgazdaságoknak és szélhámos csalásoknak. Ezek ellen nincs más védekezés, mint az ártalmatlanná tétel, de meghagyva nekik a föltételes szabadságra bocsátás intézményében a szabadulás reményét.”⁴

Ezzel a lépéssel Magyarország a nemzetközi trendekhez illeszkedett. Az 1925-ös londoni börtönügyi konferencia határozatában szerepelt, hogy a megrögzött büntetésekkal szemben szükséges a határozatlan időtartamú szabadságvesztés, amit oly módon kell szabályozni, hogy az elítélt szabadon bocsátásának nem lehet előbb helye, mint amikor a társadalmi életre alkalmassá válik.⁵ A törvény elfogadásakor már ismertek voltak az angol, a francia, az amerikai, a norvég, a svéd, a német, az osztrák, a svájci és az olasz példák is, amelyek mind-mind a megrögzötteket célozták meg.

A német példa

A német *Sicherungsverwahrung* – amelyről Michael Kilchling tartott előadást⁶ – szintén a korszak, de részben más ideológia terméke. Az 1933-ban, a veszélyes, megrögzött bűnözőkről, valamint a javító és védelmi intézkedésekről szóló törvénnyel bevezetett biztonsági őrizet a kezdetektől vég nélküli viták tárgya a német jogirodalomban. Kilchling előadásában foglalkozott a jogintézmény németországi történetével, a legutóbbi fejleményekkel, a biztonsági őrizet kiszabásának kritériumaival, illetve az őrizetre ítélték végrehajtási körülményeivel is.

Előadásában feltehető a kérdés: egy állam mit tehet a veszélyes elkövetőkkel? Az előadó felosztása szerint egyrészt lehetőség van a büntetési tételek felemel-

³ Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőház – Irományok, V. kötet. Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest, 1927, 367. és köv. o.

⁴ Uo. 69. o.

⁵ Uo. 367. és köv. o.

⁶ Michael Kilchling: Die Sicherungsverwahrung – ein deutscher Sonderweg?

sére, másrészt az intézkedések módosítására. A büntetési tételek megnövelése történhet általánosságban, vagy pedig meghatározott elkövetői csoportokra koncentrálni (szektoriális vagy kategóriákra vonatkozó inkapacitáció). Ha a szabadságelvonó intézkedések alkalmazását választja a jogalkotó, akkor Kilchling szerint ennek pozitív következménye, hogy a büntetések általánosságban nem emelkednek (nem érvényesül egy úgynevezett pull-up hatás), hanem csak meghatározott és konkrét elkövetők vonatkozásában alkalmaznak intézkedést. Az előadó ennek legalább két negatív következményét is látja, ezzel később részletesebben foglalkozom. Egyrészt valakit egy szakértői véleményben tévesen értékelhetnek veszélyesnek, másrészt pedig „áldozati szerepbe” kerülhet az, akit el nem követett cselekmény „miatt” utalnak őrizetre. Mindenesetre ezt a veszélyességre adott reakciót Németországon kívül több ország választotta, például Ausztria, Svájc, Olaszország, Szlovákia, Dánia és legújabban Csehország is. Az európai országok gyakorlata a kérdésben azonban nem egységes, mindhárom modellre találunk példát. Az országok döntő többsége azonban valamilyen módon reagál a veszélyes visszaesésre.⁷

Németországban tehát dualista szankciórendszer működik: a büntetések mellett intézkedéseket is ismer a btk. Kezdetben a szabadságelvonó intézkedést a szabadságvesztés alternatívájaként alkalmazták, majd sor került arra is, hogy a kitöltött szabadságvesztést követően közvetlenül – újabb elkövetés nélkül, lényegében nem az elkövetett cselekmény tárgyi súlyára, vagy a bűnösség fokára alapozva, hanem az elkövető személyében rejlő veszélyesség miatt – további szabadságelvonást alkalmazzanak. Ennek tízéves maximumát 1998-ban feloldották. Az 1945-ben *nationalsozialistisches Unrecht*nek minősített őrizet újra reneszánszát éli és ma már az őrizetesek akár élelfogytig is őrizetben maradhatnak, és az intézkedés kiszabására sor kerülhet közvetlenül a megelőző szabadságvesztésből szabadulás előtt is.⁸

Punitív populizmus

Mint ahogy Kilchling erre többször is felhívta a figyelmet, a jogintézmény fejlesztése a legújabb időkben kidolgozott büntetőpolitikai koncepció nélkül, ad hoc jelleggel, egy-egy jogalkotási „hiba” befoltozására történt. Álláspontom szerint hasonlóan történt, amikor 2008-ban döntés született, hogy fiatalkorúak esetében is lehetőség van arra, hogy a majdnem kitöltött szabadságvesztés lejártá előtt ítéljenek valakit határozatlan időtartamú őrizetre a személyében rejlő nagyfokú veszé-

⁷ Vig Dávid: Határozatlan időtartamú szabadságvesztés, tényleges élelfogytig tartó szabadságvesztés, biztonsági őrizet Európában. In: Virág György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 46., OKRI, Budapest, 2009

⁸ StGB 66.§§

lyesség miatt. A legnagyobb példányszámú német lap, a *Bild-Zeitung* rendszeresen jelenik meg olyan címlappal, amely például arra hívja fel a figyelmet, hogy „Németország legveszélyesebb szexuális erőszaktevője szabadulhat és az igazságszolgáltatás tehetetlen⁹”. Az újság a címloldalán követte végig azt is, amikor egy kislány megerőszkolása után 1998-ban Schröder kancellár úgy nyilatkozott az elkövetőről, hogy „nincs más megoldás, mint elzárni, még hozzá örökre”. Egy másik kislány, Júlia meggyilkolását is heves kancellári kijelentések követték, majd egy évre rá az őrizetre vonatkozó szabályok módosítása. Németország is beke-
rült abba a morális pánik által generált spirálba, amelyben a kriminálpolitikai dön-
tések meghozatalában a punitív populizmus játszik döntő szerepet, és a törvény-
módosítások a „Ki véd meg minket az erőszaktevőktől?” kérdésre adott, és minél
magasabb büntetést kilátásba helyeződ licitek szerint dölnék el.¹⁰ Azt, hogy milyen
messzire került ez a diskurzus a kriminológia és a büntetőjog-tudomány eredményei-
től, mutatja a Bundestag 2008-ban tartott szakértői meghallgatása. A meghívottak
egyértelműen a jogintézmény kiterjesztése ellen foglaltak állást. Jörg Kinzig pedig
kiemelte, hogy nem mutatható ki a társadalom biztonsági szintjének növekedése
az új törvény elfogadása révén.¹¹

Ma a *Sicherungsverwahrung*nak, azaz a biztonsági őrizetnek, hét módzata van
hatályban. A hagyományos megoldásban bizonyos objektív követelmények (súlyos
bűncselekmény elkövetése, visszaesés), valamint szubjektív körülmények (megrogzott-
ság, személyiség, veszélyesség) megléte esetén rendelheti el a bíróság elítéléskor
a büntetés kitöltése utáni szabadságelvonó intézkedést. Ez a konstrukció jutott el az el-
ítélés előtti elrendelés mellőzése mellett a későbbi elrendelés lehetőségének fenntartá-
sán¹² keresztül oda, hogy szabadul elítélt esetén a szabadságra bocsátást megelő-
zően is elrendelheti a bíróság az őrizetet, amelyet ugyan meghatározott időnként felül
kell vizsgálni, de generális maximuma nincsen. Extrém eset a nem büntethető személy
őrizetének elrendelése akkor, hogyha kényszergyógykezelését megszüntetik, mert an-
nak oka a továbbiakban nem áll fenn, viszont veszélyessége miatt további őrizete
szükséges. Ebben az esetben elkövetett bűncselekmény nélkül (hiszen büntethetősé-
ge kizárt volt) rendelik el a szabadságelvonással járó intézkedést.¹³

9 <http://www.bild.de/BILD/news/vermishtes/2008/12/12/deutschlands-gefahrlichster-sex-verbrecher/frei-weil-die-justiz-wieder-pennte.html>

10 A mechanizmusról lásd: Borbíró Andrea: „Three Strikes and You’re Out” Magyarországon – kriminálpolitikai racionalitás vagy szimbolikus jogalkotás? Acta Facultatis Politico-Juridicae Universitatis Budapestiensis, 45., 165–179. o. http://www.kriminologiaiudk.hu/download/341gon_1.pdf

11 http://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2008/20558404_kw22_jugendstrafrecht/

12 Ez az StGB 66a §-ban meghatározott eset, amely lehetőséget teremt arra, hogy ha a bíróság az elítéléskor nem rendelte el az őrizetet, erre a későbbiekben lehetősége maradjon (fenntartás).

13 StGB 66b § (3) bek.

Azt az érvelést, hogy pusztán amiatt, hogy az őrizet végrehajtási körülményei némileg különböznek a szabadságvesztéstől, az ne büntetésnek minősülne és ne vonatkozna rá az Emberi jogok európai egyezményének 7. cikke, nemcsak az előadó és a konferencia résztvevőinek többsége tartotta sajátosnak, hanem az Emberi Jogok Európai Bírósága is. Az *M. v. Germany-ítéletben*¹⁴ a strasbourgi bíróság elmarasztalta és kártérítésre kötelezte Németországot, amikor kimondta, hogy a visszaható hatály tilalmába ütközik, ha egy olyan őrizettest, akit a tízéves generális maximum megélétekor ítélték őrizetre (tehát 1998 előtt), a szabály megváltoztatása után határozatlan ideig tartanak fogva. Külön érdekesség, hogy ugyanebben az ügyben a Német Szövetségi Alkotmánybíróság nem tartotta a német alkotmánnyal összeegyeztethetetlennek az őrizet utólagos meghosszabbítását.¹⁵

Bár a biztonsági őrizettel kapcsolatban felmerülő alapjogi aggályok, álláspontom szerint, jelentősek, Kilchling előadásából kiderült, hogy az intézkedés növekvő számú, de nem sok állampolgárt érint. 2009-ben, egyre növekvő trend részeként, ötszázán töltötték őrizetüket. Az 1969-es büntetőjogi reformokig ennek többszöröse volt az őrizetesek száma, majd a reform hatására jelentősen csökkent. Minimumát 1997-ben érte el (196 fő), de az „örökre elzárni” koncepció a *Sicherungswahrung* alkalmazására is hatással volt.

Az elmúlt tíz évben az elrendelések száma megduplázódott, az őrizetesek száma pedig 150 százalékkal nőtt, ebből Kilchling arra következtetett, hogy az őrizetben töltött idő is meghosszabbodott.

Az egyes tartományok azonban eltérően alkalmazzák az őrizetet. Míg 2003-ban nyolc tartományban szabták ki ezt az intézkedést, és ezek között döntő volt a hagyományosan konzervatívabb déli államok (Bajorország és Baden-Württemberg), valamint a legnagyobb tartomány Észak-Rajna–Vesztfália részesedése, addig 2008-ban már két kivétellel az összes tartomány alkalmazta. A korábbi NDK tartományai 2007 óta használják növekvő mértékben, ennek oka a különböző jogrendszerek lassú konvergenciája. Az NDK ugyanis 1952-ben „fasisztának” minősítette a jogintézményt, és az állam vezetői az újraegyesítési tárgyalásokon is ragaszkodtak hozzá, hogy bár a korábbi NDK területén is az NSZK büntető jogszabályai váltak hatályossá, az őrizetet itt ne lehessen alkalmazni. 1995-ben az egyesült Németország vezetői újragondolták a kérdést, és mivel a korábbi NDK vezetői közül nem volt kivel tárgyalni, a törvényhozás egyoldalúan kiterjesztette az őrizet alkalmazhatóságát, aminek a bírói gyakorlat a legújabb időkig ellenállt. A folyamatok azonban az időbeli eltérés ellenére a nyugatiakhoz hasonlóak, emiatt Kilchling „növekedési potenciált” lát a keleti tartományokban.

14 19359/04.
15 2 BvR 2029/01

Speciális csoportok a végrehajtásban:
örizeteseK, nők és a szociálterápiás intézetben elhelyezettek

Az őrizet végrehajtása az intézkedés jellegére tekintettel, sajátos körülmények között történik. A férfiak esetében az elkülönítési alapelveket érvényesítik, és az őrizeteseK elhelyezése több ponton enyhébb az elítéltekéhez képest. Nincs munkavégzési kötelezettségük, de lehetőséget kapnak munkáltatásban való részvételre, ekkor magasabb munkadíj illeti meg őket. Saját ruhájukat és alsóneműjüket viselhetik, valamint joguk van saját bútoruk intézetbe vitelére, ha van lehetőség az elhelyezésére. A többi elítélthez képest gyakrabban (havonta kétszer) van lehetőségük személyes kapcsolattartásra, és napi két óra a szabad levegőn tartózkodás ideje.

Sajátos végrehajtási körülményekről tartott előadást *Rita Haverkamp*¹⁶ is, aki női fogvatartottak körében végzett kutatást, amelyből kiderült, hogy nem minden esetben tudják betartani a nőkre vonatkozó elkülönítési követelményeket (első büntényesek, visszaesők és hosszú időtartamos, illetve rövid időtartamos esetekben), mert kevés női intézet van. Ezzel kapcsolatos a másik probléma, hogy a lakóhelyhez közeli elhelyezés elvének érvényesítése sem megoldott. Ha férfiintézetben női körlet van, akkor a kutatási eredmények szerint ez maga után vonja a biztonsági szint fokozódását egy hasonló helyzetű, csak női fogvatartottak számára működtetett intézethez képest. A felügyelet ugyanis ebben az esetben alkalmazni kezdi azokat a mechanizmusokat a női körleten is, amelyek a körletrend fenntartásához a férfikörleteken, -intézetekben megszokottak, holott ezekre más női intézetekben nincs szükség.

Az előadás utáni vitán felvetődött a férfi és női fogvatartottak elkülönítésének időszere is. Az alapelv feladása mellett szólhat a normalizáció követelménye¹⁷, a deprivációk csökkentésének igénye, valamint a dinamikus biztonság kedvezőbb kialakítása. A nők jelenlétével enyhülhet a túlszigorított biztonsági rezsim, a fogvatartottak napi élete kevésbé zajlana „laboratóriumi körülmények” között, és csökkenhetne a maskulinitásból adódó erőszak is. Nyilvánvaló azonban, hogy számos érvel lehet felsorakoztatni az elkülönítés fenntartása mellett is. Ilyen az egyes sérülékeny csoportok védelmének és külön kezelésének elve, az eltérő kezelési szükségletek, a megfelelőbb biztonsági szint alkalmazása, valamint a gyakorlati megvalósítás akadályai egy olyan fogvatartotti populációban, ahol a kb. hatvanezer fogvatartott közül hármezer nő, és így nem oldható meg az egyenlő számban történő jelenlét az intézeti programokon, foglalkozásokon.

¹⁶ Rita Haverkamp: Frauenstrafvollzug in Deutschland.
¹⁷ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Rec(2006) 2. sz. ajánlásának 5. szakasza.

Az előadó saját kutatásában megállapította, hogy a női fogvatartottaknak jellemzően jobb a viszonyuk a személyzettel, körükben kevésbé alakulnak ki szubkultúrák, és a fogvatartottak közötti bántalmazás is rejtettebb marad, viszont a kábítószer-fogyasztás elterjedtsége a férfiakhoz képest nagyobb gond.

Más szempontból, de szintén érdekes a szociálterápiás intézetekben (SoThA) elhelyezett nemi erkölcs elleni bűncselekményeket elkövetők büntetésének végrehajtása. Nemi erkölcs elleni bűncselekmény elkövetője ebből a szempontból az, akit a német BtK. 174., 176–180., valamint 182–184. szakaszaiban meghatározott, úgynevezett „szexuális önmeghatározás elleni bűncselekmények” egyikének elkövetése miatt ítélték el. Az elmúlt időszak német kriminálpolitikájában jelentős hatása volt Schröder kancellár idézett kijelentésének. Ez kitapintható több BtK.-módosításnál is. Ezek következtében a szociálterápiás intézetbe utaltak számában is változás történt, és 2009-re az összes fogva tartási férőhely 2,9 százaléka volt ilyen speciális intézetben vagy intézetrészen.

Gunda Wössner előadásában¹⁸ ismertette, az általános fogva tartási körülmények közül hogyan kerülnek a fogvatartottak a SoThA-ba. Ha a szabadságvesztés két évnél hosszabb, és a fogvatartottnak szüksége van kezelésre, illetve ez a kezelés az általános körülmények között nem megoldható, 18 és 36 hónap közötti időtartamra helyezik el az intézetben. Önkéntesen más fogvatartottaknak is van lehetőségük az intézetekbe kerülni. A szociálterápiás intézetekben fogva tartottak fele szexuális önmeghatározás elleni bűncselekményt követett el 2009-ben, az ilyen cselekményért beutaltak fele megrontást, negyven százalékuk erőszakos közöszlést.

Fontos kérdés, hogy mit céloz a SoThA által megtestesített beavatkozás. Ennek jogi alapja a német büntetés-végrehajtási törvényben meghatározott végrehajtási cél, a reszocializáció. Álláspontom szerint azonban kérdéses, hogy milyen kilátásai vannak egy nem önkéntességen alapuló, hanem kötelező kezelésnek. Külön probléma, hogy a szociálterápiás intézetekben valósul meg a kábítószer- vagy alkoholfüggő személyek, illetve más fogvatartotti csoportok kezelése is, ami más gyakorlati problémákat is felvet. A hatékonysági nehézségek mellett jelentkezik egy nagyon fontos alapjogi probléma is, illetve a kezelés önmagában felveti, hogy a treatment ideológia „csődje” után van-e létjogosultsága a kötelező személyiségformálásnak. Észelve ezeket a nehézségeket, több német tartomány felvetette a beutalási kötelezettség lehetőségkenti megfogalmazását.

Gunda Wössner Szászországban vizsgálta az egyes kezeléseket, valamint ezek hatékonyságát. Itt az elmúlt években programokat végeztek a szociális kompetenciák fejlesztésére, konfliktuskezelésre és önbizalom-fejlesztésre, valamint a vi-

¹⁸ Gunda Wössner: Die Behandlung von Sexualstraftaetern in der Sozialtherapie und im Regelvollzug.

selkedészavarok kezelésére. Ezek mellett a beutaltak számára kötelező a munkavégzés, és lehetőségük van szabadidős programokon való részvételre. A konkrét pszichoterápiás foglalkozások között az empátiás képességek fejlesztése, az önkritika és kommunikáció fejlesztése, stresszlevezetés és a saját érzések kezelése, valamint csoportterápia, illetve a bűncselekmény elemzése, az elkövetés okainak feltárása és motiváló beszélgetések szerepelnek. Az áldozat helyzetét a fogvatartottak szerepjátékokon keresztül ismerhetik meg.

A szociálterápiás intézetekben dolgozó kezelő személyzet kedvezőbb helyzetben van az általános fogva tartási körülmények mellett dolgozókhöz képest, mert ellenítben a 150–200 fogvatartott–pszichológus aránnyal, a SoThA-ban a létszámok lehetővé teszik, hogy egy pszichológus öt-tíz emberrel foglalkozzon. Az előadó szerint tehát az általános fogva tartás során gyakorlatilag nem valósul meg eredményes kezelés.

Kérdés azonban, hogy mi teszi a kezelést eredményessé, és ez hogyan mérhető empirikusan. A visszaesésre vonatkozó adatok szerint az elhelyezés során fíz-fizzenként százalékkal csökken a visszaesés valószínűsége, amelyet azzal együtt, hogy a vitában elhangzottak szerint kevesebb költséggel értek el, mint amekkora kárt az el nem követt bűncselekmények okoztak volna a társadalomnak, álláspontom szerint nehezen mérhető és igazolható adat. Ennek oka a kezelés és a személyiség alakulásának egyénisége, valamint a kontrolcsoport hiánya is.

Kik a visszaesők?

A visszaesés két másik kutatással kapcsolatban is szóba került a konferencián. Volker Grundies a freiburgi kohorszvizsgálatot mutatta be¹⁹, és arra a kérdésre kereste a választ, hogy milyen tényezők határozzák meg a visszaesést. Carina Tetel pedig egy aktuális visszaesési vizsgálat eredményeit ismertette²⁰.

A kohorszvizsgálat eredménye szerint elsősorban a belépési kor (*age of onset*), a kor maga (egyrészt mint életkor, másrészt pedig mint a kriminális karrier hossza), a korábbi elítélések száma, az elkövetett korábbi cselekmény, valamint az alkalmazott büntetések száma és fajtája bír a visszaesés szempontjából különös jelentőséggel. Kérdés azonban, hogy miként válhatnak egyértelművé a kapott eredmények. Abban az esetben például, ha egy hosszú tartamú szabadságvesztést vizsgálunk, nem feltétlenül következtethetünk arra, hogy ez a magas kriminális hajlandóság fok-

¹⁹ Volker Grundies: Determinanten des Rückfalls: ergebnisse aus der Freiburger Kohortenstudie.

²⁰ Carina Tetel: Beeinflusst die Sanktion die Legalbewehrung?

mérője, hiszen elképzelhető, hogy éppen a bebörtönzéskor jelentkező deprivációk vagy börtönártalmak vezettek a későbbi bűnelkövetéshez.

Az aktuális visszaesési vizsgálat a 2004-ben szabadultak adataira vonatkozott, és azt mérte, hányan váltak visszaesővé az ez után következő három évben. A vizsgálatból megállapítható, hogy az egyes életkori csoportok visszaesésében nem szerint jelentős eltérések láthatók a baden-württembergi adatok alapján. Míg a férfiaknál a maximum elérése után lineáris csökkenés tapasztalható, a nőknél harmincéves korig emelkedés, ezután csökkenés látható. Tetal adatai alapján az összes büntetett férfi 38 százaléka, a nők egynegyede váltak visszaesővé 2007-ig. A letöltött szabadságvesztésből szabadulók esetében korcsoportonként változó a visszaesők aránya. A fiatalok, illetve fiatal felnőttek esetében „drámai” volt a visszaesés mértéke, a 14-17 évesek korcsoportjában nyolcvan, a 18-20 éveseknél hetven százalék. A szabadságvesztésből szabaduló férfiak visszaesési rátája 57 százalék, a nőknél ez az arány 46 százalék. A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának (BVOP) adatai szerint a hazai szabaduló fogvatartottak visszaesése is hasonló, 2007-ben 54 százalék volt. A BVOP *Felelős, felkészülten* elnevezésű programja²¹ ebben a tekintetben ambíciózus csökkenést kíván elérni azzal, hogy a következő években a visszaesés 45 százalékra csökkenjen.²²

Carina Tetal jelentős eltérésekről számolt be az egyes bűncselekményeket elkövetők visszaesését összehasonlítva. A legsúlyosabb két vizsgált cselekménynél, az emberölésnél és a nemi erkölcs elleni cselekmények esetében a visszaesés lényegesen alacsonyabb volt más bűncselekményekhez képest. A rablás és a súlyosabban minősülő lopások, betöréses lopások esetében pedig lényegesen magasabb visszaesés volt tapasztalható, a lopás esetében az életkorral nem csökkent a visszaesés a 39. év betöltéséig.

Az iménti kutatási eredmények arra utalnak, hogy megkérdőjelezhető az emberölés és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények elkövetőinek válogatás nélküli hosszú időtartamú szabadságvesztéssel, biztonsági őrizettel, illetve kötelezően alkalmazandó életfogytig tartó szabadságvesztéssel sújtásának kriminálpolitikai indoklottsága, hiszen az adatok éppen az e bűncselekmények elkövetői között mutatnak alacsonyabb visszaesési intenzitást. Természetesen figyelembe kell venni, hogy (legalábbis elméletileg) ellenérvként felvetődhet a hosszú időtartamú szabadságvesztések hatékonysága is a visszaesés elkerülésére.

21 A büntetés-végrehajtási szervezet fejlesztési programja 2008–2010. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, Budapest, 2007

22 Uo. 38. o.

A rizikó mérése: a prognózis veszélyessége

A visszaesés és ezen keresztül az úgynevezett veszélyesség vizsgálatának nagy és egyre növekvő jelentősége van a német jogban. A folyamatról *Helmut Kury* tartott előadást, amelyhez kapcsolódott *Kulcsár Gabriella* korreferátuma.²³ Egyre többször van ugyanis szükség fogvatartottak vizsgálatára és szakvélemény készítésére, nem csupán a kezelhetőségük kérdésében, hanem a „veszélyességi előrejelzés” (*Kriminalprognose*) miatt is. *Helmut Kury* szerint ezek a fejlemények hatottak arra is, hogy egyre magasabb színvonalon készülnek el a pszichológusi vélemények. Ennek előzménye pedig az volt, hogy egy szakértői bizottság a szövetségi legfelsőbb bírósággal közreműködve kidolgozta a pszichológusi szakvélemények „minimalkövetelményeit”. A véleményekkel kapcsolatban a vitában felvetődött, hogy elmozdíthatják a jogkérdésben döntő bíróság és a szakkérdésben álláspontját ismerető pszichológus közötti egyensúlyt, és így az utóbbi jogkérdésben való döntési jogosítványokat „szerez” az eljárásban. Az előadó – bár látta ennek a veszélyét – elítélte azt a bírói magatartást, amelyik a pszichológus szakértőtől várta annak eldöntését, hogy a terhelt büntethető-e, vagy kizárt a büntethetősége.

A büntetés végrehajtása szempontjából az úgynevezett kriminálprognózis, a veszélyességi előrejelzés nagy szerephez juthat például a biztonsági őrizet elrendelésénél, illetve egyes, a végrehajtást enyhítő eszközök alkalmazásánál is. Ilyen például a rövid tartamú eltávozás vagy kimenő engedélyezése, vagy a kezelési programokon való részvétel, illetve a SoThA-ba utalás megalapozottságának vizsgálata. A biztonsági őrizet esetén a pszichológusi véleménynek nem csupán annak utólagos elrendelésénél van nagy jelentősége, ahol a döntést nagyrészt a fogva tartás alatt tanúsított magatartásra, valamint személyiségfejlődésre alapozva kell meghozni, hanem a határozatlan időtartamú őrizetből elbocsátás időpontjának meghatározásánál is. Speciális kérdésként merült fel, hogy mire használható a pszichésen rendkívül terhelt fogvatartott esetében annak vizsgálata, hogy a személyisége képes-e egyáltalán a bebörtönzéssel járó terhek elviselésére.

Kury elmondta, hogy az elmúlt húsz évben egységesedtek a vélemények alapjául szolgáló tesztek, és *check-listek* jöttek létre. Szerinte ez a folyamat legalább azt garantálja, hogy a tesztek felvevői összemérhető adatokat kapjanak. Úgy vélem azonban, kérdéses, hogy mire juthatnak egyáltalán a tesztekkel kinyert információkkal. Lehetséges-e az őrizet meghosszabbítása azért, mert a pszichológiai teszt a fogvatartottban rejlő veszély „magasabb valószínűségét” mutatja? Nem túlzás-e

²³ *Helmut Kury – Kulcsár, Gabriella: Die rechtliche Rahmen und die praktische Bedeutung von Gutachten im Strafvollzug in Deutschland und Ungarn.*

szabadságelvonást alkalmazni, amikor egy standardizált teszt alapján bizonyos magatartás várható? Lehetséges a szabadságelvonás pusztán a személyben rejlő rizikó miatt is? A biztonsági őrizettel kapcsolatban felmerül tehát – amint arra Ulrich Beck is rámutatott –, hogy ez az eszköz a rizikóársadalomban²⁴ létező kockázatok kezelésének látványos eszköze lehet, de nem jelenti a kockázatok kompenzálását, hiszen ezek ellen védettség így nem nyújtható. A folyamat egyértelmű: a „jólét elosztásának logikája helyett, a rizikó elosztásának a logikája” érvényesül.²⁵

Kiváló példája ennek az a 2008-as svájci alkotmánymódosítással megalkotott szabály, amelyet egy népszavazással fogadtak el. A szabály lényege, hogy ha egy személy elleni erőszakos vagy nemi erkölcs elleni bűncselekményt elkövető terhellet a bíróság a szakvélemény alapján különösen veszélyesnek (*extrem gefährlich*) és kezelhetetlennek (*nicht therapiebar*) minősít, akkor a magas visszaesési kockázat miatt életfogytig tartó őrizetre utalja, amelyből kedvezmények révén sem lehet szabadulni. Az alkotmány 123a §-a szerint a szabadulásra csak akkor van mód, ha új tudományos eredmény lát napvilágot, amellyel kezelhetővé válik a fogvatartott. Az alkotmányos szabály szerint pedig ha erre tekintettel megszüntetik az őrizetet, a visszaesésért az a hatóság viseli a felelősséget (!), amelyik az őrizet megszüntetéséről döntött.²⁶ A szabályt tartalmazó alkotmánymódosítást 2004-ben a választópolgárok 56 százaléka támogatta a népszavazáson. Érzékelve a felmerülő alapjogi aggályokat, a svájci jogalkotó a szabály „élet” a konkrét norma megalkotásakor „vette el” 2008-ban.²⁷

A szabadon bocsátásról döntő hatóságra nehezedő nyomás más országokban jellemzően nem az alkotmányból ered, hanem a sajtótól és a közvéleménytől. A jelenség nem volt ismeretlen az előadó számára sem, aki tíz százalékra becsülte azok arányát, akiket a szakértők a nyomásnak engedve és a biztosra törekedve minősítettek veszélyes visszaesőnek, holott erre a vizsgálatok alapján nem lett volna szükség. Az ebbe a csoportba tartozókat a német szakirodalomban *falsch Positive* elkövetőknek nevezik. Az ő esetükben a „valóságban” nincs később elkövetett bűncselekmény, holott a prognózis ezt jelezte elő. A helytelenül negatívnak jelzettek hasonlóképpen a hibásan értékelték csoportjába tartoznak: ők azok, akiket bár nem értékelték veszélyesnek, mégis elkövettek újabb bűncselekményt. Az ő számuk elvileg megismerhető, az előbbieket csoportjába tartozóké csak becsülhető.

24 Ulrich Beck: Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1986 25 Uo. 25. o.

26 „Nur wenn durch neue, wissenschaftliche Erkenntnisse erwiesen wird, dass der Täter geheilt werden kann und somit keine Gefahr mehr für die Öffentlichkeit darstellt, können neue Gutachten erstellt werden. Sollte auf Grund dieser neuen Gutachten die Verwahrung aufgehoben werden, so muss die Haftung für einen Rückfall des Täters von der Behörde übernommen werden, die die Verwahrung aufgehoben hat.”

27 StGBCH 64c §

A jogvédelem keretei

Nem csak az elítélés, valamint a felülvizsgálat során merülhet fel a terhelt alapjogainak sérelme. Az elmúlt évtizedek börtönkísérletei bizonyították, hogy a büntetés-végrehajtás rendszerében olyan helyzetek alakulhatnak ki, amelyek a fogvatartottak teljes kiszolgáltatottságát okozhatják, és ez a függelmi helyzet miatt kegyetlenkedéshez, fizikai abúzushoz vagy kínzáshoz vezethet.²⁸ Totális intézményekben nagy a jogsérelem veszélye, és a struktúrából adódóan kevés a lehetőség a hatékony jogvédelemre.²⁹ Így különös jelentősége van annak, hogy a fogvatartotti „oldalon” ne jogfosztottak legyenek, így – egyebek között – az emberi méltósághoz való joguk ne sérüljön. A börtönhelyzet, amelybe a prizonizáció³⁰ során kerül az elítélt, számos deprivációval jár.³¹ Ezek a jelenségek – éppen a kiszolgáltatottságra is tekintettel – felhívják a figyelmet arra, hogy milyen nagy jelentősége van olyan mechanizmusok működtetésének, amelyek célja a büntetés-végrehajtás működésének ellenőrzése és a fogvatartotti jogok garantálásának elősegítése.

A hazai szakirodalomban Vókó György, Kabódi Csaba, Lőrincz József és Lajtár István foglalkozott a kontrollmechanizmusok rendszerezésével. Vókó György a bíróság és az ügyészség közötti feladatmegosztás szempontjából csoportosította a törvényességi felügyelet modelljeit.³² A büntetés-végrehajtási „bíró” szerepe tekintetében Kabódi Csaba készített összehasonlítást és csoportosítást³³. Kabódi Csaba³⁴, Lőrincz József³⁵ és Vókó György³⁶ is foglalkozott az ombudsmani és társadalmi ellenőrzés kérdéseivel. Lajtár összefoglaló munkája pedig több területen dolgozta fel és egészítette ki az addigi eredményeket.³⁷ A „nemzeti” eszközök elemzése és csoportosítása egyre inkább kiegészült a nemzetközi mechanizmusok

28 Stanley Milgram: Some conditions of obedience and disobedience to authority. *Human Relations*, no. 18, 1965, pp. 57–76.; Philip G. Zimbardo: A Pirandellian prison. *New York Times Magazine*, April 8, 1973, p. 38.

29 Erving Goffman: *Asylums: Essays on the Social Situation on Mental Patients and Other Inmates*. Doubleday, New York, 1961

30 Donald Clemmer: *The Prisoners Society*. Rinehart, New York, 1940

31 Gresham Sykes: *The Society of Captives: A Study of a Maximum-Security Prison*. Princeton University Press, Princeton, 1958

32 Vókó György: A büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletének fontossága, módszerei és eszközei. *Ügyészségi Értesítő*, 1990/1.

33 Csernyánszky Lajos – Horváth Tibor – Heylmann Katalin – Kabódi Csaba – Lőrincz József – Nagy Ferenc: *Büntetés-végrehajtási jog*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2008

34 Kabódi Csaba: A büntetés-végrehajtás társadalmi ellenőrzése. In: Csernyánszky Lajos – Horváth Tibor – Heylmann Katalin – Kabódi Csaba – Lőrincz József – Nagy Ferenc: *Uo.*

35 Lőrincz József: A büntetés-végrehajtás civil kontrollja. *Belügyi Szemle*, 2002/2.

36 Vókó György: *Büntetés-végrehajtási jog*. Dialóg-Campus, Budapest–Pécs, 2008

37 Lajtár István: *A büntetés-végrehajtás garancia- és kontrollrendszere*. HVG-ORAC, Budapest, 2010

vizsgálatával.³⁸ Ezt az aktív szakirodalmi gondolkodást gazdagította új szempontokkal Daniela Cernko előadása³⁹. Bemutatta azt a fejlődési folyamatot, amelyben az emberi jogok védelme a büntetés-végrehajtásban egy „formális, szemlélődő szerepből (*legal approach*), a prevencióra hangsúlyt helyeződő, gyakorlati munkává” lépett elő. Már nem csupán nemzetközi egyezmények, minimumstandardok és a nemzetközi bírósági fórumok tevékenysége határozza meg az emberi jogok védelmét, hanem az kiegészült a fogva tartási intézmények rendszeres meglátogatásának gyakorlatával is.

Ez a folyamat Dirk van Zyl Smit és Sonja Snacken történeti összefoglalása szerint a nyolcvanas években kapott nagyobb figyelmet és lendületet, korábban ugyanis az Emberi Jogok Európai Bíróságának szűk jogértelmezése nem adott lehetőséget a vizsgálatra.⁴⁰ A jogértelmezés megváltozása nyomán az ENSZ és az Európa Tanács égisze alatt számos olyan intézmény jött létre, illetve mechanizmus intézményesült, amely a fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmód vizsgálatára hivatott.

Daniela Cernko ezek közül részletesen foglalkozott az emberi jogi főmegbízott tevékenységével, valamint a hozzá kapcsolódó emberi jogi bizottság és a kínzás elleni bizottság (CAT) munkájával. A kialakult vitában az előadó rávilágított arra, milyen fontos lenne Magyarország számára az ENSZ kínzás elleni egyezményének kiegészítő jegyzőkönyvéhez (OPCAT) való csatlakozás és a nemzeti megelőző mechanizmus felállítása. Felhívta a figyelmet arra, hogy ez pusztán adminisztratív módon nem megoldható. Ezt mutatja a német helyzet, ahol bár felállítottak egy olyan testületet, amelynek feladata a jogsértések megelőzését szolgáló fellépés, a nem megfelelő pénzügyi, személyi és infrastrukturális feltételek miatt ez a „mechanizmus” nem tudja betölteni a feladatát. A kiegészítő jegyzőkönyv az ENSZ Kínzás Elleni Bizottságában (CPT) létrehozta a Kínzás-megelőzési Albizottságot (SPT). Az albizottság a CPT-hez hasonlóan látogatásokat tesz és ajánlásokat fogalmaz meg az államok számára, ezen felül kapcsolatot tart fenn a nemzeti megelőző mechanizmusokkal, és segíti munkájukat.⁴¹

Az előadás nem foglalkozott a nemzeti megelőző mechanizmus kiépítésének kritériumaival, de arra tekintettel, hogy ennek felállítása még Magyarország előtt álló feladat, bemutatom, milyen követelmények fogalmazhatók meg az albizottság

38 Vonatkozó átfogó munka: Vókó György: Európai büntetés-végrehajtási jog. Dialóg-Campus, Budapest–Pécs, 2006

39 Daniela Cernko: CPT, SPT, CAT, HRC, CM... Wie internationale Organisationen und ihre Standards die Wirklichkeit im Strafvollzug beeinflussen?

40 Dirk van Zyl Smit – Sonja Snacken: Principles of European prison law and policy. Oxford University Press, Oxford, 2009, p. 13.

41 OPCAT-egyezmény 11. cikk.

eddigyi egyetlen európai látogatásának (Svédország) tapasztalatai alapján. A hazai megelőző mechanizmus létrehozásakor ezekre célszerű figyelemmel lenni.

A nemzeti megelőző mechanizmus felállítása Svédországban nem járt új szervek létrehozásával. Kijelölt nemzeti megelőző mechanizmusként a jelentés⁴² a svéd ombudsman és az igazságügyi kancellárt jelölte meg, holott ők korábban jelezték, hogy álláspontjuk szerint nem felelnek meg a kiegészítő jegyzőkönyvben foglalt kritériumoknak, valamint hiányoznak a feladatellátáshoz szükséges információik is.⁴³ Az albizottság megbeszéléseket folytatott civilszervezetekkel is, amelyek jelezték, hogy bár kellőképpen részt vehettek a megelőző eljárásban, és ismertethették álláspontjukat, megfelelőbbnek tartanák egy új szerv létrehozását.

A nemzeti megelőzési mechanizmus kijelölésekor arra hivatkozva, hogy a kijelölt két szervezet hatáskörében már szerepelnek az OPCAT-egyezményben meghatározott új feladatok, ezért szükségtelen új források előteremtése, ezekről a kijelöléskor nem rendelkeztek. Az albizottság erről másként vélekedett. Külön nehézségként jelentkezett, hogy a svéd ombudsman álláspontja szerint az új feladat nem fér össze eddigi feladataival, és így veszélyezteti függetlenségét.

A kínzás-megelőzési albizottság jelentése megállapította, hogy a Svédországban kijelölt szervek feladatában és módszereiben semmilyen változás nem következett be kijelölésük hatására. Kimondta továbbá, hogy az új források előteremtésének elmaradása veszélyezteti a megelőző mechanizmusok hatékonyságát. Az albizottság elvárása, hogy a megelőző mechanizmus multidiszciplináris megközelítésű, proaktív fellépésű legyen.

A svédhez hasonló problematikus helyzet kialakulásának megelőzésére az albizottság ajánlásokat fogalmazott a nemzeti megelőző mechanizmusok létrehozásához.⁴⁴ Az ajánlás – egyebek között – tartalmazza, hogy

- szükséges e szervek hatáskörének pontos törvényi megfogalmazása,
- a mechanizmusok létrehozásának nyilvánosan és átláthatóan, a civilszervezetek és más szereplők bevonásával kell történnie (ahol pedig már létező szervezet jelölnek ki megelőző mechanizmusként, erről nyilvános egyeztetést kell tartani a civil társadalom részvételével),
- a tagok függetlenségét a kiválasztási eljárás átláthatóságán keresztül kell garantálni, és olyan személyeket kell kiválasztani és kijelölni, akiknél nem merül fel összeférhetlenség,

42 Report on the visit of the Subcommittee of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment to Sweden. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G08/441/13/PDF/G0844113.pdf?OpenElement>

43 Uo. 5. o.

44 Uo. 10–11. o.

- megfelelő személyi és dologi feltételeket kell teremteni a számukra,
- a látogatási tervnek hatékony vizsgálatot kell lehetővé tennie,
- a hatóságoknak konzultációt kell folytatniuk a kijelölt nemzeti megelőző mechanizmusokkal azok jelentéseiről és ajánlásairól.

Hasonlóan fontosak azok az eredmények, amelyek az Európa Tanács és szervei tevékenysége folytán keletkeztek. Cernko itt elsősorban az Emberi Jogok Európai Bírósága és a kínzás és embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés megelőzésére létrehozott európai bizottság (CPT) munkáját emelte ki. Az előadásnak különös aktualitást adott az egy nappal korábban megjelent magyar CPT-jelentés, amely a 2009. tavaszi látogatás megállapításait tartalmazta.⁴⁵

Anna Petrig⁴⁶ egy speciális jogi problémával foglalkozott előadásában, amely számos alapjogvédelmi kérdést érintett a szomáliai kalózkodás elleni nemzetközi fellépés kapcsán. A nemzetközi jogi problémák alapja, hogy az ENSZ tengerjogi egyezménye (UNCLOS) csak a tenger vizén teszi lehetővé a kalózkodás elleni fellépést. Ez viszont Szomália esetében sokszor a part melletti vizeknél valósult meg. Emiatt az ENSZ Biztonsági Tanácsának külön határozatot kellett hoznia, hogy megteremtse a fellépések jogalapját (1846.). Gondot okoz azonban, hogy ez nem kalózkodásról rendelkezik, hanem „fegyveres rablási eseményekről a tengeren”, amely egy definíciólan, nem letisztult fogalom. Az 1851-es határozat tovább „színesítette” a fellépések jogalapját, és Szomália szárazföldi területén tett lehetővé „minden szükséges és megfelelő eszközt”, ráadásul nemcsak kalózkodással, hanem bárkivel szemben, ha a fellépés szükséges és megfelelő a kalózkodás ellen. Ezzel a három földrajzi területen három különböző jogi rezsim jött létre.

Kérdés azonban, hogy az egyes államok saját, illetve nemzetközi együttműködésük keretében működő „misszióik” által elfogott kalózkodók milyen eljárásban bírálják el, és a velük szemben alkalmazott szankciókat milyen jog szerint és hol hajtják végre. A büntetés-végrehajtás szempontjából az előadó három nagyon jelentős problémára hívta fel a figyelmet, amelyek a nemzetközi közösség regionális megközelítéséből (*regional approach*) erednek. E szerint a nemzetközi közösség célja, hogy lehetőleg helyben oldja meg mind az eljárást, mind a végrehajtást.

1. Ennek lehet akadálya a helyi bv. rendszereknél a telítettség miatt jelentkező kapacitásprobléma. Kérdés, hogy mennyire igazságos a régió államaira terhelni a végrehajtással járó költségeket.

⁴⁵ <http://www.cpt.coe.int/en/states/hun.htm>

⁴⁶ Anna Petrig: Strafvollzug im Völkerrecht und Völkerstrafrecht, insbesondere im Hinblick auf Piraten und Kriegsverbrechen.

2. Egy másik kapcsolódó probléma a fogvatartottak emberi jogainak érvényesülése. Az ENSZ Kínzás Elleni Bizottsága 2008-ban „agggodalmát fejezte ki” a kenyai börtönállapotokkal kapcsolatban, az Egyesült Államok igazságügyi miniszteriuma pedig egy jelentésében „életveszélyesnek” minősítette ezeket. Az előadó számos bizonyítékát mutatta annak, hogy az alapvető emberi jogok érvényesülése legalábbis kérdéses.
3. A harmadik problémakör a végrehajtás helyének kiválasztása. Egyrészt, ha helyben hajtják végre a büntetéseket, akkor a nemzetközi követelményeknek megfelelni akaró bv. rendszerek javítják a fogva tartás körülményeit, és így olyan helyzetet idéznek elő, amelyben a kalózsoknak kedvezőbbek az elhelyezési körülményeik, mint a többi helyi fogvatartottnak (pozitív diszkrimináció jogossága). Másrészt pedig, ha a végrehajtás helye valamely európai állam, akkor felmerülhet, hogy a jobb végrehajtási körülmények miatt gyengül a büntetés elrettentő hatása.

Összefoglaló gondolatok: irányok és tendenciák

Melyek tehát a veszélyes elkövetők büntetés-végrehajtásának jelenkori tendenciái? Hogyan vált a veszélyesség és rizikó a jelenkori kriminálpolitika egyik fő alakítójává? *Hans-Jörg Albrecht*⁴⁷ szerint a folyamat velejárója a büntetőjog és a büntetés-végrehajtási jog beágyazódása a biztonságpolitikába. Az elmúlt évtizedek megmutatták, hogy ez nem csupán a büntetőjog és a büntetőeljárás-jog perspektíváira van hatással, hanem a büntetés-végrehajtásra is. Sok országban ugyanis a veszélyesség és a rizikó kihívásaira adott kriminálpolitikai válaszok a szabadságvesztésre orientálva épülnek fel. Ezekben az államokban is elsősorban a hosszú tartamú vagy határozatlan ideig tartó szabadságvesztés kerül előtérbe: vagy életfogytig tartó szabadságvesztés formájában, vagy – mint Németországban – biztonsági intézkedésként.⁴⁸

Ezek a biztonsági intézkedések vagy hosszú tartamú szabadságvesztések alapvetően a szervezett bűnözőkre, a terrorizmusban résztvevőkre, a kábítószerrel összefüggő bűncselekményt elkövetőkre, valamint a szexuális és erőszakos elkövetőkre összpontosítanak, akik így a végrehajtás során is sajátos végrehajtási csoport-

47 Hans-Jörg Albrecht: *Strafvollzug und gefährliche Straftäter – Internationale und nationale Entwicklungen.*

48 A németországi változások és a „punitivitás” összefüggésére lásd: Gunda Wössner – Carolin Quenzer – Vig, David: *The Development of Criminal Law in Germany with an Emphasis on Sexual and Juvenile Offenses.* In: Helmut Kury – Evelin Shea (eds.): *Punitivity – International Developments.* Brockmeyer, Bochum, 2010 (megjelenés alatt)

tot/csoportokat jelentenek. A veszélyesség értékelésével kapcsolatos folyamatok vezettek a börtönpopulációban mutatózó jelentős növekedéshez. A növekedés ugyanis alapvetően három okban keresendő: 1. a hosszú tartamú szabadságvesztések gyakoribb alkalmazásában; 2. a feltételes szabadságból történő kizárásban; valamint 3. a visszaesés értékelésében a büntetés kiszabásakor. A visszaesésre és különösen a szexuális bűncselekmények elkövetésére adott „túlzott” reakciók állnak például a mögött, hogy míg Németországban százezer főre két életfogytig tartó szabadságvesztését töltő fogvatartott jut, ez az arány az Egyesült Államokban 44. Az elmúlt évtized fejleményeként lett Angliában ez az arány 11 : 100 000.

A hosszú időtartamú szabadságvesztésre ítélték „kezelése” kapcsán több sajátos probléma is felmerülhet. Ilyenek: az izoláció szintje, a fogva tartási körülmények, a biztonsági szint növekedése, valamint a kedvezményekből történő kizárásuk kérdése. Eleve kérdéses, hogy milyen kezelés merülhet fel velük kapcsolatban. Ha mégis alkalmaznak ilyet, gondot jelenthet a veszélyes visszaesők „koncentráldása”. Erre példa az említett szociálterápiás intézet a nemi erkölcs elleni cselekményt elkövetők nagy aránya miatt. Ezen túl a börtön biztonsága tekintetében lehet probléma a terroristák és a szervezett bűnözés képviselőinek egy intézetben történő „összegyűjtése”. Erre azok a „supermax” börtönök jelentenek példát, ahol a legsúlyosabbnak ítélt bűncselekmények elkövetői teljes izolációban töltik büntetésüket. Ha pedig nem alakul is ki ilyen koncentráció, a magas biztonsági kockázatot jelentő fogvatartott elhelyezése egy átlagos intézetben magával vonhatja az általános biztonsági szint növekedését, és így az izoláció a többi fogvatartottra is nagyobb mértékben hathat.

Az íménti problémák közül többel foglalkoztak a közelmúltban bírói fórumok. Ilyen a már ismertetett strasbourg-i ítélet a biztonsági őrizetről. És ebbe a sorba illeszkedik az Egyesült Államok legfelsőbb bíróságának 2010. május 17-i ítélete, amely a szabadulás elvi lehetősége nélküli határozatlan időtartamú szabadságvesztés-büntetést a 8. alkotmánykiegészítésbe ütközőnek találta.⁴⁹

Albrecht egy további érdekes jelenségre is felhívta a figyelmet, amely a szabadságvesztés és a szabadság közötti átmenet tendenciáira vonatkozik. Egyrészt megfigyelhető az átmeneti időszak meghosszabbodása, valamint annak „elrendőriesedése” (*Verpolizeilichung*). A folyamat lényege, hogy a visszailleszkedésben egyre több a felügyeleti eszköz és egyre nagyobb a rendőrség szerepe.

⁴⁹ A Graham v. Florida-ügyben hozott ítélet szerint kegyetlen és szokatlan büntetésnek számít fiatalokúak esetében a feltételes szabadság elvi lehetősége nélküli életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazása, kivéve a szándékos emberölés (murder) esetét. Jelenleg 129 fiatalkorú töltötte életfogytig tartó szabadságvesztését az összesen 2500 „tényleges életfogytiglani büntetésre” ítélt fiatalokból.

Az ítélet elérhető: <http://www.supremecourt.gov/opinions/09pdf/08-7412.pdf>

Extrém esetben további bebörtönzés következik, amelyre példát a német utólagosan elrendelhető őrizeten kívül az Egyesült Államok úgynevezett „nagyragadozó-törvényei”⁵⁰ szolgáltatnak. Az előadó érvelése szerint ezek éppen a „reszocializációt megnehezítő, meggátló eszközök”. Az elrendőriesedés elemei között találjuk a kompetenciahatárain „túlterjeszkedő” pártfogó felügyeletet, amelyben egyre nagyobb szerepet kap Németországban a rendőri koordináció, illetve a rendőr intézkedése, amely sok elkövetőnél állandó rendőrségi felügyeletet idézett elő.

Ha csak a konferencián felvetődő kérdések sokrétűségére gondolunk, és minden más nézőpontot figyelmen kívül hagyunk, akkor is nyilvánvaló, hogy a veszélyes visszaesőkkel kapcsolatos kriminálpolitikai gondolkodás milyen összetett és sokszempontú. Láttuk, hogy 1928-ban 800-1000 fő bebörtönzése révén kívánták egy csapásra megoldani a visszaesőkkel kapcsolatos problémákat. Hazánkban nem ez volt az utolsó ilyen eset. Bár a szigorított dologházat a világháború után a szocialista törvényesség fenntartására tekintettel hatályon kívül helyezték, a második „csapás” az 1974. évi 9. tvr.-rel érkezett. Ennek vitájában a jogalkotás szempontjaként szintén elhangzott⁵¹ egy hasonló nagyságrendű csoport elkülönítésének igénye. A rendszerváltozaskor alkotmányossági aggályok miatt hatályon kívül helyezett szigorított őrizet céljával részben (és természetesen nem dogmatikai értelemben) rokon az a „harmadik csapás”, amelynek bevezetéséről éppen a konferencia alatt döntött az Országgyűlés, és amelynek szakmai vitájában Kerezi Klára végzett számításokat arra, hogy hány embert érinthet az új „jogintézmény” bevezetése.⁵²

Összegezve megállapítható, hogy a veszélyes visszaesőkkel kapcsolatos kriminálpolitika alakulásában egyre nagyobb szerepet kap a punitív populizmus és az ezáltal működtetett sajátos kriminálpolitikai gondolkodás. Ezzel párhuzamosan egyre bővül azon szankciók köre, amelyek hosszú tartamú szabadságmegvonást tesznek lehetővé, és egyre kiterjedtebbek azok az eszközök, amelyek egy átfogó biztonságpolitikai mechanizmus részeként egyre több felügyeleti és kontrolleszközt használnak a szabadságmegvonás előtt és után. E jelenségek egyre gyakrabban vetik fel az alapjogvédelem megerősítésének igényét és az emberi jogi szempontok érvényesítésének fontosságát.

50 A sexual-predator law olyan jogi konstrukciók összefoglaló neve az Egyesült Államokban, amelyek lehetővé teszik a határozatlan ideig tartó bebörtönzést a korábbi cselekményekre tekintettel akkor, ha az elkövető veszélyt jelent a társadalomra, mert visszaesése valószínű.

51 Vigh József (szerk.): Korszerűbb, hatékonyabb bánásmód a visszaeső bűnözőkkel. ELTE ÁJK Kriminológiai Csoport, Budapest, 1972, 3. o.

52 Kerezi Klára számítását idézi: Borbíró Andrea: i. m. 165–179. o.